

XII. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

21-23 MAYIS 2025 - NİĞDE

TYPKI ƏLEMİ
TÜRK DÜNYASI
TYPK ДҮЙНӨСҮ
TURK DUNYOSI

TÜDAS 2025

BİLDİRİLER KİTABI CİLT II

**XII. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU**
(21-23 MAYIS 2025, NİĞDE)

BİLDİRİLER KİTABI

CİLT II

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Ekim 2025

ISBN: 978-625-396-654-6
Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

EDİTÖRLER

Arş. Gör. Kevser AKMAN

Arş. Gör. Merve Nur ERTEM

XII. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

(21-23 MAYIS 2025, NİĞDE)

BİLDİRİLER KİTABI

CİLT II

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 65

Konevi Mah.
Larende Cad. No:20/A
Meram/**Konya**
(0332) 353 62 66

Siyavuşpaşa Mah.
Gül Sk. No:15 B
Bahçelievler/**İstanbul**
(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com

📞 / cizgikitabevi

BİLDİRİLER KİTABI

CİLT II

**XII. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
SEMPOZYUMU
(21-23 Mayıs 2025 Niğde)**

**XII. BEYNƏLXALQ TÜRK DÜNYASI ARAŞDIRMALARI
SİMPOZİUMU
(21-23 May 2025 Niğde)**

**XII. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРКІ ӘЛЕМІ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СИМПОЗИУМЫ
(21-23 Мамыр 2025 Нийде)**

EDİTÖRLER

Arş. Gör. Kevser AKMAN
Arş. Gör. Merve Nur ERTEM

2025 NİĞDE

CİLT II

Eğitim

Tarih

Uluslararası İlişkiler

Sosyoloji

Sanat Tarihi

İletişim

İktisat

Sanat

**XII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu'nda Sunulan
Bildirilerin Ülkelere Göre Dağılımı**

Ülkeler	Sunulan Bildiri Sayısı
Türkiye	92
Kazakistan	58
Azerbaycan	44
Özbekistan	25
Kırgızistan	13
İran	3
Moldova	3
Irak	1

ONURSAL BAŞKANLAR

Prof. Dr. Hasan USLU
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörü)
Doç. Dr. Sayavuş KASIMOV
(Bakü Avrasya Üniversitesi Rektörü)
Dr. Gülmira KANAY
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)

DÜZENLEME KURULU

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ
(Düzenleme Kurulu Başkanı)

Prof. Dr. Bekir ÇINAR (Eğitim Fakültesi Dekanı)	Prof. Dr. Fatih YÜCEL (İktisat Bölümü)
Prof. Dr. Nevzat TOPAL (Tarih Bölümü)	Prof. Dr. Timur VURAL (Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı)
Doç. Dr. Bayram POLAT (Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü)	Doç. Dr. Meder SALİEV (Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü)
Doç. Dr. Hakan YALAP (Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü)	Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN (Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı)
Dr. Öğr. Üyesi Erdinç DEMİRAY (Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü)	Dr. Öğr. Üyesi Adem YELOĞLU (Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü)

Dr. Öğr. Üyesi Perizat YERTAYEVA
(Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü)

KAZAK ULUSAL KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

Dr. Zakir JUMAKULOV (Rektör Yardımcısı)	J.B. AŞİRBKOVA (Sanat Enstitüsü)
Moldir ABDRAYMOVA (Bilim Departmanı Müdürü)	Aydana NURTAZA (Uluslararası İşbirliği Departmanı Kıdemli Yöneticisi)

BAKÜ AVRASYA ÜNİVERSİTESİ

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA (Bilim İşlerinden Sorumlu Rektör Yrd.)	Doç. Dr. Nigar HÜSEYNOVA (Eğitim İşlerinden Sorumlu Rektör Yrd.)
Doç. Dr. Sevdə RZAYEVA (Bilim ve Uluslararası İlişkilerden Sorumlu Rektör Yrd.)	Doç. Nərgiz HƏSƏNOVA (Rektör Danışmanı)
Günhan HÜSEYNLİ (Genel İşlerden Sorumlu Rektör Yrd.)	Şəfahət ALİYEV (Rektör Yardımcısı)
Doç. Dr. Mütəllib RƏHİMOV (Bölgeler Çalışmalar ve İktisat Fakültesi Dekanı)	Doç. Dr. Salman SÜLEYMANOV (Filoloji Fakültesi Dekanı)
Doç. Dr. Zəminə RÜSTƏMBƏYLİ (Kuramsal Dilcilik ve Türk Dilleri Bölüm Başkanı)	

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Adalet TAHİRZADE
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Adem ÖGER
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet BURAN
(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet ŞAHBAZ
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
(Mimar Sinan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali ASKER
(Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN
(Muğla Üniversitesi)
Prof. Dr. Akgül JUBANDIKOVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Alimcan İNAYET
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliya İSAYEVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Amanjol KALIŞ
(El Farabi Kazak Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayabek BAYNİYAZOV
(Ardahan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayman ZEYNULLİNA
(Toraygırov Üniversitesi)
Prof. Dr. Aynur KÖŞEKOVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Balkiya KASIM
(Abay Kazak Ulusal Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir Necati ALTIN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol AKGÜN
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Bolat SAYLAN
(El Farabi Kazak Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent KARA
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Chong-Jin OH
(Hankuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cıldız İSMAİLOVA
(Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Darhan KIDIRALI
(Uluslararası Türk Akademisi Başkanı)
Prof. Dr. Efkan UZUN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞDU
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ÖZTÜRK
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Elena OGANOVA
(Moskova Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Elvan YALÇINKAYA
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. E. Hüseyin ÇETENAK
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
(Ardahan Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma AÇIK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Faxreddin VEYSELLİ
(Azerbaycan Diller Üniversitesi)
Prof. Dr. Feyzan GÖHER
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Gaziza ŞOYBEKOVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülmira ABDRAŞİLOVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülnaz SALGARAYEVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit ÇAL
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk ALKAN
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamdi DOĞAN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KULİYEV
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice İÇEL
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin AĞIR
(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. İrskül ŞAKAMAN
(Pavlodar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim MARAŞ
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İdris Nebi UYSAL
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. İkrım KASIMOV
(Slavyan Üniversitesi)
Prof. Dr. İrfan MORİNA
(Priştine Üniversitesi)
Prof. Dr. Jarkınbike SÜLEYMANOVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamran ALİYEV
(AMEA Folklor Enstitüsü)
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER
(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmud ALLAHMANLI
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mayıl ASGEROV
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet DEMİRAL
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet EKİZ
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mereke ATABAYEVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Serkan TAFLIOĞLU
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Möldir ORAZALİYEVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhabbet KURBANOVA
(Özbekistan Millî Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÇEMREK
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TALAS
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nagima İLYASOVA
(Abay Kazak Ulusal Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Okyay UÇAN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Onur KÖKSAL
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Qara MAŞADIYEV
(AMEA Nesimi Dilbilim Enstitüsü)
Prof. Dr. Ramilya YARULLİNA YILDIRIM
(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramis KARABULUT
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep ÇİÇEK
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep ÖZKAN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Rita SULTANGALİYEVA
(Ötemisov Batı Kazakistan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Röşen CAVADOV
(Bakü Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Rüfet HÜSEYNZADE
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Sami KILIÇ
(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk DUMAN
(Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Selen DOĞAN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Sercan DEMİRGÜNEŞ
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Serkan Ercan BAĞÇECİ
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Svetlana SMAGULOVA
(El Farabi Kazak Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU
(Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Şara MAJİTAYEVA
(Böketov Karagandı Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Tayfur BAYAT
(İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Tınıştık YERMEKOVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Timur VURAL
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Tsendin BATTULIK
(Moğolistan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Tursınay BAYNAZAROVA
(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Türkan BAYER ALTIN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Yadulla HASANLI
(Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK
(Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel CAN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ziya AVŞAR
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet BÜYÜKAKKAŞ
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Aynur NOGAYEVA
(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Anar SOMUNCUOĞLU
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Aygül AYTPEBETOVA
(Jubanov Aktöbe Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayşegül TÜRK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Çulpan ÇETİN
(Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Eda BOZKURT
(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülnar MAMAYEVA
(Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi)
Doç. Dr. Elmira MEMMEDOVA –KEKEÇ
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergin JABLE
(Priştine Üniversitesi)
Doç. Dr. F. Özlem ALPER
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Farah CELİL
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Güçehre KELDİYAROVA
(Özbekistan Milli Üniversitesi)
Doç. Dr. Gülnar MAMAYEVA
(Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan YALAP
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Hünkar GÜLER
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim KAPLAN
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Doç. Dr. İryna M. DRYGA
(A. Krımskı Şarkıyat Araştırma Enstitüsü, UMİA)

Doç. Dr. Kerem GÖKTEN
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Liubovi CHIMPOESH
(Moldova İlimler Akademisi)

Doç. Dr. Lokman ZOR
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Marija DHİNDJIC
(Sırbistan İlimler ve Sanat Akademisi)

Doç. Dr. Muhtar MİROV
(Başev Üniversitesi)

Doç. Dr. Murteza HASANOĞLU
(Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı DİA)

Doç. Dr. Mutellim REHİMOV
(Bakü Avrasya Üniversitesi)

Doç. Dr. Nazile ABDULLAZADE
(Bakü Avrasya Üniversitesi)

Doç. Dr. Nigar HÜSEYNOVA
(Bakü Avrasya Üniversitesi)

Doç. Dr. Saadet ŞIXIYEVA
(Bakü Avrasya Üniversitesi)

Doç. Dr. Saylau KOJAGULOV
(Jansugurov Jetisu Üniversitesi)

Doç. Dr. Serhat ERKMEN
(Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)

Doç. Dr. Seyfeddin ALTAYLI
(Bakü Avrasya Üniversitesi)

Doç. Dr. Shurubu KAYHAN
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Doç. Dr. Sibel YILDIZ KISACIK
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Vakur SÜMER
(Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi)

Doç. Dr. Yasin QARAMEMMEDLİ
(Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi)

Doç. Dr. Zəminə RÜSTEMBEYLİ
(Bakü Avrasya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Atilla JORMA
(Uluslararası Vizyon Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Bağdagül MUSA
(Ürdün Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Elsev BRİNA LOPAR
(Ukshin Hoti Prizren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Erdinç DEMİRAY
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ERTÜRK
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Haktan BİRSEL
(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Nuran MALTA-MUHAXHERİ
(Priştine Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Songül OMUR
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Suk Kyeong KANG
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Ablet SEMET

(Göttingen Georg-August Üniversitesi)

Dr. Aknur JİDEBEKKIZI

(El Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi)

Dr. Akşay JALALOVA

(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)

Dr. Aygerim ESPENOVA

(Jürgenov Kazak Ulusal Sanat Akademisi)

Dr. Damejan SADIKOVA

(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi)

Dr. Bijomart KAPALBEK

(Kazak Dili Geliştirme Enstitü Başkanı)

Dr. İlham ŞİHIYEVA

(Bakü Avrasya Üniversitesi)

XII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Hakemleri

PROF. DR. AYHAN CEYHAN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. BEKİR ÇINAR (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. ENVER KAPAĞAN (BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. ERCAN ALKAYA (FIRAT ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. FATİH YÜCEL (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. FATMA AÇIK (GAZİ ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. FİLİZ MELTEM ERDEM UÇAR (NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. GÜLİN ÖZTÜRK (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. HİKMET KORAŞ (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. INOMJON AZİMOV (ALİ ŞİR NEVÂİ TAŞKENT DEVLET ÖZBEK DİLİ VE EDEBİYATI ÜNİVERSİTESİ, ÖZBEKİSTAN)

PROF. DR. İBRAHİM ERDOĞDU (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. İBRAHİM ÖZTÜRK (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. MARUFCAN YOLDAŞEV (TAŞKENT İKTİSADİYAT VE PEDAGOJİ ENSTİTÜSÜ, ÖZBEKİSTAN)

PROF. DR. MEHMET EKİZ (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. MEHMET TUNÇEL (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. MUHAMMED ZEYNEL ÖZTÜRK (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. NADİRHAN HASAN (MİRZA ULUGBEY ÖZBEKİSTAN MİLLÎ ÜNİVERSİTESİ, ÖZBEKİSTAN)

PROF. DR. NEVZAT TOPAL (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. TİMUR VURAL (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. ULUGBEK HAMDAMOV (MİRZA ULUGBEY ÖZBEKİSTAN MİLLÎ ÜNİVERSİTESİ, ÖZBEKİSTAN)

PROF. DR. ÜLVİYYE KƏRİMOVA (BAKİ AVRASIYA UNİVERSİTETİ, AZERBAJCAN)

PROF. DR. YÜCEL CAN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. ZİLOLA KHUDAYBERGENOVA (BARTIN ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

PROF. DR. ZİYA AVŞAR (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

DOÇ. DR. AHMET BÜYÜKAKKAŞ (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

DOÇ. DR. ALPAY İGÇİ (UŞAK ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

DOÇ. DR. BAHADIR GÜLBAHAR (KIRŞEHİR AHİEVAN ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

DOÇ. DR. BAYRAM POLAT (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. ÇİĞDEM ŞAHİN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. DİLDOR BAZAROVA (EKONOMİ VE PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ, ÖZBEKİSTAN)
DOÇ. DR. ELŞAD YÜSİFOV (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)
DOÇ. DR. ERHAN GİRAY (ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. FAZİL RÜSTƏMOV (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)
DOÇ. DR. GÜNAY HÜSEYN PƏNAH (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)
DOÇ. DR. HARUN AKÇAM (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. KEREM GÖKTEN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. MEDER SALİEV (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. MERYEM ARSLAN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. MÜTƏLLİM RƏHİMOV (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)
DOÇ. DR. MELEK KÖRÜKCÜ (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. NEŞE ERENOĞLU (NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. ODİNAXON TURSUNOVA (ANDİCAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ, ÖZBEKİSTAN)
DOÇ. DR. OLİM TULABOEV (ALİ ŞİR NEVÂİ TAŞKENT DEVLET ÖZBEK DİLİ VE
EDEBİYATI ÜNİVERSİTESİ, ÖZBEKİSTAN)
DOÇ. DR. RASİM HEYDƏROV (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. RESUL BAĞI (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. SAİDBEK BOLTABAYEV (KARABÜK ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. SEYFƏTTİN ALTAYLI (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)
DOÇ. DR. SURAYYO GAFUROVA (FERGANA DEVLET ÜNİVERSİTESİ, ÖZBEKİSTAN)
DOÇ. DR. VÜSALƏ NAĞİYEVA (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)
DOÇ. DR. YAVUZ YILDIRIM (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DOÇ. DR. YELİZ SARIÖZ GÖKTEN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)

DR. ADEM YELOĞLU (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. AİGERİM ABDIKHANOVA (KAZAK ULUSAL KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ,
KAZKİSTAN)
DR. AYTEN ABBASOVA (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)
DR. DILRABO ABDAZIMOVA (KAZAKİSTAN)
DR. DİL RUBA ABDAZIMOVA (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. ERDİNÇ DEMİRAY (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. ERGİN GÖKKAYA (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. FATMA YELOĞLU (TÜRKİYE)
DR. HÜSEYİN CEM ESEN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. HÜSEYİN ƏHMƏTZADƏ (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)

DR. İMANYAR QULİYEV (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTETİ, AZERBAYCAN)
DR. İPEK KILIÇ (SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ, , TÜRKİYE)
DR. KARLYGASH ASHİRKHANOVA (ATIRAU KH. DOSMUHAMMEDOV ÜNİVERSİTESİ, KAZAKİSTAN)
DR. KÜBRA ÖZTÜRK (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. MEHMET FATİH DİNÇASLAN (KAHRAMANMARAŞ İSTİKLAL ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. MEHMETALİ KASIM (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. MELİH NADİ TUTAN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. NEVİN METE (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. NURZHAN TOLEGENULY (ABAY ÜNİVERSİTESİ, KAZAKİSTAN)
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERHAN SOLMAZ (UŞAK ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. ÖZLEM BAŞBOĞA (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. PERİZAT YERTAYEVA (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. TURGAY DÜĞEN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. YEŞİM TÜRKMEN (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. UMSUNAY ZHUMASHEVA (AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
DR. ZAMİRA ÖZTÜRK (T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI, TÜRKİYE)

AYGÜN İSMAYILOVA (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTETİ, AZERBAYCAN)
CAVAD HUSEYNLİ (BAKU BİZNES ÜNİVERSİTETİ, AZERBAYCAN)
ENES TAŞOĞLU (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
GÜLŞAH TUĞLACI (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
HACER ÖZKUL (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
HİLAL BUDAK (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
I.Ü.F.D PƏRVİN VERDİYEVA (AZERBAYCAN)
KANAT ASHİRKULOV (ELFARABİ ÜNİVERSİTESİ, KAZAKİSTAN)
LEYLA ATAKİŞİYEVA (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTETİ, AZERBAYCAN)
MƏCİD QURBANOV (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTETİ, AZERBAYCAN)
MESUT SÖNMEZ (NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE)
VAQİF HÜSEYN (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTETİ, AZERBAYCAN)
VUQAR ƏLİYƏV (BAKİ AVRASIYA ÜNİVERSİTETİ, AZERBAYCAN)
YAQUT AĞASIYEVA (AZERBAYCAN DEVLET PEDAQOJİ ÜNİVERSİTESİ, AZERBAYCAN)

İÇİNDEKİLER

Yazar	Bildiri Başlığı	Sayfa No
M.M. QURBANOVA L.Ş. ATAĞIŞIYEVA	Qida Keyfiyyätinin İdaräedilməsi Rəqabət Qabiliyyätinin Artırılması Amili Kimi <i>Food Quality Management as a Factor for Increasing Competitiveness</i>	1-12
III.У. ЛАЙСХАНОВ Ж. НҮРМАҒАМБЕТҰЛЫ Б.А. ҚҰРМАНБЕКОВ	Мектеп Географиясында Жерді Қашықтан Зерделеу Материалдарын Қолданудың Мәселелері <i>Issues of Using Remote Sensing Materials in School Geography</i>	13-20
Murat BIYIKLI Yakup KARADUMAN	Kölelikten Valiliğe Giden Yolda Büyük Komutan Vasîf Et-Türkî'nin Hayatına Analitik Bir Bakış <i>From Slavery to Governorship: An Analytical Examination of The Life of the Great Commander Vasîf Al-Turkî</i>	21-28
İ.F. BAYRAMOVA	Qeyri Kommersiya Marketinginin Sosial-İqtisadi Təsirləri <i>Socio-Economic Impacts of Non-Commercial Marketing</i>	29-38
Р.Ж. УРКУНЧИЕВА А.Д. ДЮЙШЕНБЕКОВА	Үй-Бүлөлүк Баалуулуктарга жана Улуттук, Маданий Иденттүүлүккө Ааламдашуунун Таасири: Салыштырмалуу Талдоо <i>The Impact of Globalization on Family Values and National and Cultural Identity: A Comparative Analysis</i>	39-48
Т.З. РЫСБЕКОВ С.Т. РЫСБЕКОВА Б.Ғ. ШЫНТЕМІРОВА	Орал Қаласының Тарихына Байланысты жаңа Деректер <i>New Facts Related to the History of Uralsk</i>	49-54
Fatih YÜCEL Zühal YÜCEL	Kadim Doğu Turan Ekonomisi: Türgiş Kağanlığının Ekonomik Yapısı Üzerine İnceleme <i>The Ancient West Turan Economy: An Examination on the Economic Structure of Türgiş Khaganate</i>	55-64
Esmira KAZIMOVA Murad NƏZƏROV	Siğorta Mədəniyyəti - Siğorta Bazarının İnkişafı Faktoru Kimi <i>Insurance Culture as a Factor in the Development of the Insurance Market</i>	65-70
Т.З РЫСБЕКОВ С.Т. РЫСБЕКОВА Б.Ғ. ШЫНТЕМІРОВА	Қазақ Хандарының Жүргізген Сыртқы Саясаты (XV ғ. Екінші Жартысы – XVI ғ. 20-30 Жылдары) <i>Foreign Policy Of Kazakh Khans (Second Half Of XV c. – 20-30 Years of XVI c.)</i>	71-76
Nafisa JO'RAYEVA	Xo'ja Chorshanba Ziyoratgohi <i>The Shrine of Khoja Chorshanba</i>	77-82
Hatice Nur KILIÇ ÖZEL Mustafa BOĞA	Türk Dünyasında Sürdürülebilir Ruminant Hayvancılık İçin Stratejiler <i>Strategies for Sustainable Ruminant Livestock Breeding in the Turkish World</i>	83-92
Nigar QƏDİMOVA	Əşyaların İnterneti Və Bulud Hesablamalarından İstifadə Edən Ağıllı Suvarma Sistemi Konsepsiyası <i>Smart Irrigation System Concept Using the Internet of Things And Cloud Computing</i>	93-102
Л.Ә. ИБРАЙМОВА	Транслингвалды Оқытудың Моделі Мен Қағидалары <i>The Model and Principles of Translanguaging-Based Instruction</i>	103-110
Hande ÇELİK Nuray KISA	Kadınların Yükseköğretime Katılımı ve Akademide Temsili: Azerbaycan ve Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz <i>Women's Participation in Higher Education and Representation in Academia: A Comparative Analysis for Azerbaijan and Turkey</i>	111-124
Майра ЖОЛШАЕВА Салтанат ДӘУІРХАН	Аналитикалық Оқылым – Оқушының Аналитикалық Құзіреттілігін Қалыптастыру Құралы Ретінде <i>Analytical Reading as a Means of Forming a Student's Analytical Competence</i>	125-130
Günəş VƏLIYEVA	Türk Dünyasında Rıyazı Təhsilin Standartlaşdırılması Zərurəti <i>The Necessity of Standardizing Mathematical Education in the Turkic World</i>	131-138
Ahmet DOĞAN	Kırım Türk Tarihi'nin Kaynakları Bakımından Kırım Hanlığı	139-156

XO‘JA CHORSHANBA ZIYORATGOHI

Nafisa JO‘RAYEVA *

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘rta asrlarda Buxoro shahrining janubiy-g‘arbiy tomonida joylashib, uning muhim tarkibiy qismiga aylangan Xo‘ja Chorshanba mozori to‘g‘risida, bu ziyoratgohning tarixiy joylashgan o‘rni, asrlar davomida o‘zgarishi, hududining kengayish va qisqarish sabablari, shuningdek, bugungi kundagi topografik o‘rni xususidagi mulohazalar keltirilgan. Xo‘ja Chorshanba mozori Buxoro shahridagi Chashmayi Ayyub, Turki Jandi, Xo‘ja Bulg‘or, Xo‘ja Nurobod, Xo‘ja Sesaron qabristonlari kabi qadimiy sanaladi. Qabriston Somoniylar davriga tegishli. Bu tepalikda ko‘p ulug‘lar dafn etilganligi alohida qayd qilingan. Manbalarda o‘z davrining mashhur va nufuzli xonadoni sanalgan Jo‘ybor xo‘jalari xilxonasi ham Xo‘ja Chorshanba mozorida bo‘lganligi haqida ma‘lumotlar uchraydi. Shunday manbalar qatoriga “Tuhfat uz-zoirin” asari kiradi. Asarda Xo‘ja Chorshanba tepaligida dafn qilingan ulug‘ avliyolar mozorlari va ziyorat obyektlari haqidagi muhim ma‘lumotlar keltirilgan. Jumladan, Imom Ala ul-haqq va din Imom Muzaffar (1349- yilda vafot etgan), Xo‘ja Kamol ad-din Tohir ibn Hazrat Imom Muzaffar (1432- yilda vafot etgan), Sirojiddin Muhammad Shayx ul-islom, Muhiddin Muhammad Yahyo, Xo‘ja Nizomiddin ibn Xo‘ja Muhammad Yahyolar shu mozorda dafn etilgan. Xo‘ja Chorshanba mozorida keng miqyosli topografik o‘zgarishlar sobiq Ittifoq davrida amalga oshirilgan. Bugungi kunda Xo‘ja Chorshanba qabristonidan Usto Shirin ko‘chasi 39-uyning oldida birgina sag‘ana saqlab qolingan. Mazkur qabristonning shimoliy tomoni Xo‘ja Aspgardon hovuzi va qadamjosiga tutashib ketgan. Hozirda Xo‘ja Chorshanba qabristoni o‘rnida Usto Shirin va Shota Rustaveli ko‘chalari joylashgan. Maqolada shu kabi masalalar haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: *Havzi Miqdom, Jo‘ybor xo‘jalari, Tali Xo‘ja Chahorshanbe, Somoniylar davri, muqaddas ziyoratgoh.*

The Shrine of Khoja Chorshanba

Abstract: In the following article the Khoja Chorshanbe Shrine, located on the southwestern side of the city of Bukhara in the Middle Ages, which became an important part of the city, the historical location of this pilgrimage site is assessed, the changes it underwent over the centuries, the reasons for the expansion and contraction of its area, and also provides reflections on its current topographic location are discussed. The Khoja Chorshanbe Shrine is considered ancient, similar to other burial sites in Bukhara, such as Chashmai Ayyub, Turki Jandi, Khoja Bulghor, Khoja Nurobod, and Khoja Sesaron. The shrine dates back to the Samanid period. It is particularly noted that many notable figures have been buried on this hill. The family members of Jooybor khojas are also buried in the Khoja Chorshanbe Mausoleum. The treatise “Toohfat uz-zoirin” is significant for providing important information about the graves of renowned saints and pilgrimage sites located on the Khoja Chorshanbe hill. Among those buried at the Khoja Chorshanbe Shrine are Imam Ala ul-Haqq and Imam Muzaffar (who passed away in 1349), Khoja Kamol ad-Din Tohir ibn Hazrat Imam Muzaffar (who passed away in 1432), Sirajiddin Muhammad Shaykh ul-Islam, Muhiddin Muhammad Yahya, and Khoja Nizamiddin ibn Khoja Muhammad Yahya. Significant topographic changes at the Khoja Chorshanbe Mausoleum were made during the period of the former Soviet Union. Today, only a single tombstone is preserved in front of house number 39 on Usto Shirin Street. The northern side of this cemetery was adjacent to the Khoja Aspgardon pond and pilgrimage site. Currently, the location of the Khoja Chorshanbe cemetery is occupied by Usto Shirin and Shota Rustaveli Streets. The article discusses such issues in detail.

Key Words: *Havzi Miqdam, Jooybor family, Tali Khoja Chorshanbe, Period of Samanids, sacred pilgrimage site.*

Kirish

Mamlakatimiz taraqqiyotining yangi bosqichida ajdodlarimiz xotirasini ulug‘lash maqsadida muqaddas qadamjolar va ziyoratgohlarni obodonlashtirish, ularni rekonstruksiya qilish va ta‘mirlash borasida keng ko‘lamli bunyodkorlik ishlari olib borilmoqda. Shuningdek, dunyo ilm-fani va madaniyati rivojiga ulkan hissa qo‘shgan ajdodlarimizning bebaho, ma‘naviy merosini o‘rganishda ham muhim qadamlar qo‘yildi.

Qadamjolar tarixiy topografiyasini tadqiq qilishda yozma manbalar, qo‘lyozma, nodir asarlarni ilmiy tahlil qilish sohani takomillashtirib, ziyorat madaniyatini oshirishi bilan birgalikda mazkur ziyorat obyektining qimmatini va shaxsiyatini tanitish, qadamjoda dafn etilgan avliyo va tasavvuf olami pining faoliyati, ilm-fan olamidagi tarixiy xizmatini oydinlashtirishga xizmat qiladi.

*PhD. Dotsent, Buxoro davlat universiteti, O‘zbekiston, e-mail: jurayevanafisa0@gmail.com

Aynan shunday tadqiqotlar yordamida yo‘qolib ketishi mumkin bo‘lgan noyob tarixiy obyekt “ajoyib umumbashariy qadriyat”lar aniqlanib, uni asrab-avaylash, saqlab qolish choralari ishlab chiqiladi. Shu maqsadda har yili UNESCO tomonidan yangi madaniy meros obyektlari aniqlanib, xalqaro miqiyosda muhofazaga olinadi (Jo‘rayeva, 2024: 4).

Muqaddas qadamjolar topografiyasini o‘rganish orqali o‘rta asr shaharlari tarixiy qiyofasini tiklash – ko‘p asrlik milliy va diniy qadriyatlarimizni asrab-avaylash, uning asosida yoshlarni komil inson etib tarbiyalash, jamiyatda barqaror ijtimoiy-ma‘naviy muhitni ta‘minlashning zarur shartlaridan biri hisoblanadi (Jo‘rayeva, 2024: 4).

Tadqiqotning Bibliografiyasi

Xo‘ja Chorshanba mozori tarixi va topografiyasiga doir quyidagi tadqiqotlar mavjud:

Xo‘ja Chorshanba mozori tarixiy topografiyasi to‘g‘risida o‘rta asr muarrixlari Abu Bakr Muhammad ibn Ja‘far Narshaxiyning Buxoro tarixi (Abu Bakr Muhammad ibn Ja‘far Narshaxiy, 2011: 482), Muin al-fuqaro Ahmad ibn Mahmud Buxoriyning Tarixi Mullozoda (Ahmad ibn Mahmud Buxoriy, 2019: 90), hamda Nosir ad-Din al-Xanafi al- Xasani al-Buxoriyning Tuxfat az-zairin (Nosir ad-Din, 2021: 62) asarlarida ma‘lumotlar yozib qoldirilgan. Bu manbalarda ko‘roq ziyoratgohda dafn qilingan din va tasavvuf namoyandalari faoliyati haqida ma‘lumotlar taqdim qilingan.

Shuningdek, rus sayyoh va elchilari N.Xanikov, A.Berns, L.Kostenko, A.Vamberi, I.Poslavskiylar tomonidan tuzilgan Buxoro shahrining o‘rta asrlardagi hududi tasvirlangan topografik plan va xaritalardan ziyoratgohning o‘sha davrdagi topografik o‘rnini aniqlasa bo‘ladi. Buxoro tarixi bo‘yicha yaratilgan bu tadqiqotlarda shahar tarixi, uning me‘moriy qiyofasi, hududi, aholisi, etnografiyasi, diniy e‘tiqod va madaniyati, chegarasi, iqlimi, suv bilan ta‘minlanganlik darajasi, sug‘orish inshootlari haqida ma‘lumotlar berilgan. Shuningdek, ushbu tadqiqotlarning shahar topografiyasiga oid paragraflarida muqaddas qadamjolar to‘g‘risida ayrim ma‘lumotlar qayd qilingan (Jo‘rayeva, 2024: 4-5).

Buxoro shahri ziyoratgohlari tarixini o‘rganishda taniqli olima O.A.Suxarevaning tadqiqotlarini alohida ta‘kidlash lozim.Olima ijodiy faoliyatida ziyoratgoh va qadamjolar Buxoro tarixiy topografiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida tavsiflanadi. Ularning qurilishi va kompozitsiyasidagi o‘zgarish va yangiliklar shahar evolyutsiyasi bilan birgalikda sodir bo‘lganligini qator arxeologik tadqiqotlar bilan asoslab beradi.Olima ularni klasifikatsiyasini yaratadi. U Fenin xaritasida ko‘rsatilgan 30 ta qabristonning biri,ya’ni 14 raqami ostida Xo‘ja Chorshanba qabristoni tasvirlanganligini ta‘kidlaydi (Suxareva, 1958: 41-42, Suxareva, 1966: 84).

Mustaqillikdan keyingi davr shahar topografiyasini kompleks ravishda o‘rganishdan tashqari, uni yo‘nalishlar bo‘yicha ham tadqiq qilishda muhim bosqich bo‘ldi.Buxoro shahri tarixiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda Xo‘ja Chorshanba mozori haqidagi ba’zi ma‘lumotlarni topish mumkin (Buxoriy, 2015: 278). Keyingi yillarda mazkur mavzuda qator ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirildi, dissertatsiyalar himoya qilindi.

Ammo yuqorida nomlari qayd qilingan biron tadqiqotda Xo‘ja Chorshanba mozori kompleks, yaxlit tadqiqod sifatida o‘rganilmagan.

Muhokama va natijalar

Buxoro shahrining janubiy-g‘arbiy tomonida joylashib, uning tarixiy topografiyasining muhim tarkibiy qismiga aylangan Xo‘ja Chorshanba mozori islom olamining ma‘ruf ulamo, ulug‘ olim, karomat, zuhd va mujtahid sohibi rivoyatlar, faqih, fozil va zohid imomlar, imom al humom, zubdat ul-inom va voiz ul-muluk va–s-salotin (shohu sultonlar voizi) kabi Buxoroning o‘rta asr diniy arbob va ulamolari dafn qilingan muqaddas ziyoratgoh sanaladi (Ahmad ibn Mahmud Buxoriy, 2009: 49).

Xo‘ja Chahorshanbe mozori haqidagi dastlabki ma‘lumotlar o‘rta asr mualliflari Ahmad ibn Mahmudning “Tarixi Mullozoda” hamda Sayyid Muhammad Nosirning “Tuhfat uz-zoirin” (Ziyoratchilarga tuhfa) asarlarida yoritilgan. Mazkur asarlarda Buxoro mozorlari qatorida Xo‘ja

Chorshanba mozori xususida ba'zi ma'lumotlar qayd qilingan. Mazkur manba va boshqa adabiyotlarga tayanib, mozorning hududi, chegarasi, aholi turar joylariga nisbatan uning joylashuvi kabi masalalarga oydinlik kiritamiz.

Xo'ja Chahorshanba mozori Buxoro shahridagi Chashmayi Ayyub, Turki Jandi, Xo'ja Bulg'or, Xo'ja Nurobod, Xo'ja Sesaron qabristonlari kabi qadimiy sanaladi. Bu joyni ilgari Havzi Miqdom mozori deb atashgan (Ahmad ibn Mahmud Buxoriy, 2009: 47). Ayrim hollarda Havzi Miqdom mozorini Tali Xo'ja Chahorshanbe deb ham nomlashgan. Qabristonni Havzi Miqdom deb atashlariga sabab, ayrim mualliflar, bu yerda hovuz bo'lgan deb ta'kidlashadi. Ahmad ibn Mahmudning "Tarixi Mullozoda" asarida Xo'ja Chahorshanbe qabristonida dafn qilingan taniqli din va fan arboblari (Abu Abdulloh Hoshid ibn Abdulloh as-Sufiy al-Obid al-Buxoriy, imom va muhaddis Hofiz G'unjor, Xo'ja Dahniyoz, Imom Muhammad ibn Muhammad ibn Ibrohim al-Basir al-Maydoniy al-Buxoriy, Abu Bakr Ahmad ibn Muhammad ibn Ismoil...) haqida ma'lumotlar bayon qilingan. Nomlari qayd qilib o'tilgan mazkur Buxoroning mashhur din arboblarning yashab faoliyat yuritgan davrlariga asoslanib, Xo'ja Chahorshanbe qabristoni Somoniylar davriga tegishli deb xulosa qilish mumkin. Asrlar davomida qabriston atrofi kengayib borgan.

Aftidan Xo'ja Chorshanba qabristoni XVI-asrda ham o'z ijtimoiy-ma'naviy ahamiyatini yoqotmagan ko'rinadi. Negaki, Jo'ybor xo'jalarining ota-bobolari Buxorodagi Chor Bakr mozoriga dafn qilingan bo'lsa-da, bu nufuzli xonadonning ayrim vakillari Xo'ja Chorshanba mozorida dafn qilingan. "Tuhfat uz-zoirin" asarida Xo'ja Chorshanba tepaligida dafn qilingan ulug' avliyo va din arboblarning mozorlari va ziyorat obyektlari haqida muhim ma'lumotlar keltirilgan. Jumladan, asarda Imom Ala ul-haqq va din Imom Muzaffar (1349- yilda vafot etgan), Xo'ja Kamol ad-din Tohir ibn Hazrat Imom Muzaffar (1432-yilda vafot etgan), Sirojiddin Muhammad Shayx ul-islom, Muhiddin Muhammad Yahyo, Xo'ja Nizomiddin ibn Xo'ja Muhammad Yahyolar shu mozorda dafn etilganligi ta'kidlaniladi (Muhammad Nasiriddin Al-Xanafi Al-Hasani Al-Buxari, 2003: 20).

Tarixiy adabiyotlarda Xo'ja Chorshanba tepaligi shimolida Xo'ja Aspgardon ziyoratgohi joylashganligi to'g'risida quyidagi topografik qaydlar uchraydi: Xo'ja Aspgardon mazkur talning shimolida, talning sharqida Havzi Arbob va masjidning qiblasida, Xo'ja Rushnoiyning marqadi va Bozori nav serahasida (yo'l uchga bo'lingan joy) Imom Muhammad G'azzoliyning munavvar qabri bor (Ahmad ibn Mahmud Buxoriy, 2009: 49). Nazarimizda, XIX-XX -asrlarda Xo'ja Chorshanba Buxoro shahridagi yirik qabristonga aylanib, hududlarning joylashgan o'rni va yo'nalishi mazkur qabristonga qarab belgilangan. Taniqli buxoroshunos olim O.A. Suxareva ham Buxoro shahrida Xo'ja Aspgardon kvartalining kattagina qismini Xo'ja Chorshanba qabristoni egallaydi, deb ta'kidlaydi (Suxareva, 1976: 166). Demak, Xo'ja Chorshanba mozorining shimoliy qismlari Xo'ja Aspgardon, sharqiy tomoni Havzi Arbob kvartaliga borib tutashgan. Shuning uchun ham olim tadqiqot olib borgan davrda Xo'ja Aspgardon kvartalining juda katta qismini qabriston (tal, pushta) egallaganligi sababli rasmiy hujjatlarda bu kvartal Xo'ja Aspgardon kvartali deb atalsa-da, mahalliy aholi uni Xo'ja Chahorshanbe kvartali deb atashgan (Suxareva, 1979: 166).

"Tuhfat uz-zoirin" asarida Xo'ja Aspgardon nomi bilan atalgan shaxs va uning to'liq ismi haqida ham ma'lumot beriladi. Jumladan, Xo'ja O'ktam (Xo'ja G'aribning uchinchi o'rinbosari) ning qabri Xo'ja Chorshanba mozorining g'arbiy qismida joylashib, bu kishi xalq orasida Xo'ja Aspgardon nomi bilan mashhur bo'lganligi ta'kidlaniladi (Muhammad Nasiriddin Al-Xanafi Al-Hasani Al-Buxari, 2003: 42). Xo'ja Kabir Xo'ja Abduxoliq G'ijduvoniylarning xalifalari hisoblanib, Xo'ja G'arib bu kishining farzandi hisoblangan (Ahmad ibn Mahmud Buxoriy, 2009: 76). Xo'ja Kabirning mozorlari qal'a devori etagida, Ayyor minorasi yonida joylashgan (Muhammad Nasiriddin Al-Xanafi Al-Hasani Al-Buxari, 2003: 41). Muallif qal'a devori etagida deganda, shahristonning shimoliy qismidan Avliyoyi Kabirga kelishdagi kenglikni nazarda tutgan. Gayoron minorasi "Tarixi Mullozoda" da Burji Ayor

minorasi sifatida qayd qilingan (Ahmad ibn Mahmud Buxoriy, 2009: 76). Ko‘rinadiki, Gayoron minorasi, ba‘zi adabiyotlarda Burji Ayor minorasi deb ham atalgan. Yuqorida ”Tarixi Mullozoda”da Xo‘ja Avliyoi Kalonning qabri joylashgan hududni “Hisor (qal’a) tuproq uyumiga yaqin” deb ko‘rsatilishi, haqiqatan ham shahriston shimolida tepalik bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Manbalarda Xo‘ja G‘arib ilmu ma‘rifatda yuksak mavqe va iqtidorga ega ulug‘ avliyo sifatida ta‘riflanadi. “Tuhfat uz-zoirin” da Xo‘ja Chorshanba va Xo‘ja Aspgardon qadamjolari (Bugungi kunda tarixiy shahristonning g‘arbiy tomonida joylashgan Xo‘ja Aspgardon muqaddas qadamjosidan tashqari, Buxoro shahri Alpomish ko‘chasida ham maydoni 0.25 gektardan iborat Xo‘ja Aspgardon qabristoni mavjud) shaharning janubiy-g‘arbiy tomonidagi chegaralari sifatida tavsiflanadi. Xo‘ja Chorshanba mozori haqida manbalarda ta‘kidlangan yuqoridagi topografik chizgi va qaydlar Buxoro shahridagi Mulla Muhammad Sharif madrasasidan g‘arbda, Masjidi Balanddan shimoliy-sharqda, Qo‘sh madrasaning sharqiy tomonida yirik qabriston (Tale Pushta) bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, o‘sha davrda yaratilgan shahar rejalarida ham bu o‘z aksini topgan. Jumladan, Fenin rejasida shahardagi qabristonlar soni 30 ta (Eshoni Imlo, Imom Qozixon, Mavlono Sharif, Xo‘ja Chorshanba, Xo‘ja Nurobod, Zindafil Ahmadi Jomiy, Hazrat Ayyub, Shermuhammad juvozkash, Xo‘ja Avliyoyi Kabir, Xo‘ja Ro‘shnoyi, Eshoni ustoz, Xo‘ja Sesaron, Xo‘ja G‘oib, Xo‘ja Bulg‘or, Shoh Axxi, Xo‘ja Avliyoyi G‘arib, Xo‘ja Ali Atlaspo‘sh, Xo‘ja Amonboy, Mirakon, Oq Muzor, Xo‘ja Kalon, Xalfa Husayn, Turki Jandi, Shayx Rangrez, Ishoni Imlo, Xo‘ja Girebon Chok, Xo‘ja G‘unjori, Ismoil Somoniy maqbarasi, Yozda Birodaron, Shayx Jalol (Suxareva, 1966: 84).

N.Xanikov rejasida ular 13 ta (Eshoni Xo‘ja Xudoydod, Hazrati Eshoni Imlo, Go‘ristoni Jo‘ybor, Hazrati eshoni Habibulloh, Imom Qozixon, Xo‘ja Ro‘shnoi, Xo‘ja Gardon, Xo‘ja Bulg‘or, Turki Jandi, Kimsangiron, Xo‘ja Pobband, Xo‘ja Nurobod, Mirakon) ni tashkil qilgan (Xanikov, 1843: 81).

XIX asrning 30-yillari aks etgan Buxoro shahri chizma (xarita)larida eng yirik qabristonlar sifatida Abu Is‘hoq Kalobodi madrasasining shimolidagi Xo‘ja Nurobod, undan shimoliy-g‘arbda Xo‘ja Sesaron, shaharning g‘arbida joylashgan Chashmai Ayyub, Ismoil Somoniy, shahriston janubiy-g‘arbidagi Xalifa Xudoydod, Xo‘ja Chorshanba, shahar janubida Namozgoh darvozasiga borishdagi Shams al-Mulk mozorlari aks etganligini qayd qilish mumkin (Abu Bakr Muhammad ibn Ja‘far Narshaxiy, 2011: 484).

Ayniqsa, XX- asr boshlarida bu holatni Ismoil Somoniy, Turki Jandi, Xo‘ja Bulg‘or va Chashmayi Ayyub maqbarasi atrofida yuzaga kelgan tepalik ko‘rinishidagi sag‘analar misolida ko‘rish mumkin. 1910-yilda Buxoro shahrida 70 dan ortiq pushtalar bo‘lib, ular shahar maydonining 12 % ini tashkil qilgan (Nekrasova, 2008: 38).

Fikrimizcha, Xo‘ja Chorshanba mozorida dastlabki topografik o‘zgartirishlar Somoniylar davrida amalga oshirilgan. Taniqli olim R.Gafurova Somoniylar davrining taniqli imomi Abu Muhammad Abdulloh ibn Yaqub ibn al-Xosir Safidmuniy (vafoti 340/952)ning mozorini ham xuddi shu Xo‘ja Chorshanba tepaligida joylashganligini ta‘kidlaydi (Gafurova, 1992: 11-12). Olima o‘zining ushbu qarashlari “Tarixi Mullozoda”da bayon qilingan Abdulloh Safidmuniyning qabri Abu Hafs Kabir maqbarasi yonida ekanligi haqidagi faktlarga to‘g‘ri kelmasligini ta‘kidlaydi (Gafurova, 1992: 11-12).

Demak, bu ikkala nomutanosib fikrga asoslanib, Somoniylar davrida Abdulloh Safidmuniyning qabri Xo‘ja Chorshanba tepaligida, so‘ngra Mullozoda yashgan davrda esa uning qabri Xo‘ja Chorshanba tepaligidan Abu Hafs Kabir maqbarasi yoniga ko‘chirilgan, deb xulosa chiqarish mumkin. Demak, Somoniylar davrida, ya‘ni IX-X asrlarda shahar hududi kengaytirilib, shahar ichida yirik qurilishlar amalga oshirilgan. Bu qurilish va obodonlashtirish ishlari Xo‘ja Chorshanba mozorida ham topografik o‘zgartirishlarni amalga oshirilishiga olib kelgan.

Arxeolog olim V.A.Shishkin Chashmai Ayyub, Xo'ja Chorshanba, Turki Jandi, Xo'ja Bulg'or, Xo'ja Nurobod va Xo'ja Sesaron kabi eski qabristonlar XVI asr devorni qayta qurishdan oldin shahar chegarasida, shahar devoridan tashqarida joylashganligini ta'kidlaydi (Shishkin, 1936: 18-19). Demak, XVI- asrda eski shaharda, haqiqatan ham, shahar kengayishi bilan bog'liq jarayonlar bo'lganligi olib borilgan arxeologik tadqiqotlarda o'z ilmiy tasdig'ini topgan. Yuqorida nomlari keltirilgan mozorlar XVI- asrda devor ko'chirilgandan so'ng shahar ichkarisiga olingan.

Xo'ja Chorshanba mozorida keng miqiyosli topografik o'zgarishlar sobiq Ittifoq davrida amalga oshirilgan. XX- asr o'rtalarida amalga oshirilgan topografik o'zgarishlar Shayx Jalol mahallasiga tutash Sohibzoda, Mirakon, Xo'ja Chahorshanbe kabi ko'chalarga ham ta'sir qilgan. 1928-yilda shahardagi va shahar devorlaridan tashqaridagi qabristonlar dafn qilish uchun yopilgan, XX asrning 40-70-yillarida ularning deyarli barchasi buzib tashlangan (Nekrasova, 2008: 38).

Haqiqatan ham, XX asrning 40-70-yillarida Buxoro shahri Tali G'aribon, Imom Qozixon, Sayfiddin Boxarziy, Turki Jandi, Jo'ybor, Tali Fayzobod, Xo'ja Chorshanba, So'fiyoni Sauri, Chashmai Ayyub, Ismoil Somoniy maqbarasi atrofidagi qabristonlar buzib tashlangan, uning o'zni aholiga turar-joy uchastkalari sifatida bo'lib berilgan.

Mazkur tepalik joylashgan tarixiy hududda aholi turar joylari qad rostlab turibdi. Bugungi kunda Xo'ja Chorshanba qabristonidan Usto Shirin ko'chasi 39-uyning oldida birgina sag'ana saqlab qolingan. Mazkur qabristonning shimoliy tomoni Xo'ja Aspgardon hovuzi va qadamjosiga tutashib ketgan. Hozirda Xo'ja Chorshanba qabristoni o'rnida Usto Shirin va Shota Rustaveli ko'chalari joylashgan.

Xulosa

Buxoro shahri tarixiy topografiyasini o'rganish, tadqiq qilish masalasi hamma davrda tadqiqotchilar diqqat markazidagi dolzarb mavzulardan biri bo'lib kelgan. Bu borada muqaddas qadamjolar topografiyasini tadqiq qilish shahar tarixiy topografiyasidagi ayrim masalalarga oydinlik kiritadi. Sovet Ittifoqi davrida Buxoro shahrining tarixiy So'fiyon, Mirakon, Sohibzoda, Saraxsiyon, Jo'ybor va yana bir qancha guzarlari, shuningdek, Masjidi Baland yodgorligi, Xalifa Xudoydod yodgorlik kompleksi atrofida katta topografik o'zgarishlar amalga oshirilgan. Bugun bu yerda qator aholi turar joylari qad ko'targan.

Shaharning janubiy va markaziy qismida amalga oshirilgan bunday qayta qurish va yangilanishlar, shubhasiz, bu hududlarning asl tarixiy qiyofasini yo'qolishiga olib kelgan.

O'zbekiston Mustaqillikka erishgach qadimiy va navqiron Buxoro shahrini zamonaviy va milliy shaharsozlik an'analari asosida qayta qurish, obodonlashtirish hamda bunyodkorlik ishlarini amalga oshirish muhim vazifaga aylandi. Mazkur muhim faoliyat yodgorliklarni asl tarixiy holida tiklash va ta'mirlashdan boshlandi.

1997-yil oktyabrda Buxoro shahrining 2500- yillik yubileyi munosabati bilan shahriston va arkda keng ko'lamli bunyodkorlik, qurilish, ta'mirlash, obodonlashtirish ishlari amalga oshirildi. Ayniqsa, Somoniylar maqbarasi, Bolohovuz masjidi, Ark qal'asi, Miri Arab madrasasi, shahristondagi Labi Hovuz, Poyi Kalon majmualari, jami 28 ta me'moriy obida to'liq ta'mirlandi. Bugungi kunda madaniy meros obyektlarini asrab-avaylashga e'tibor yanada kuchaydi.

2000- yillardan so'ng Buxoro shahristonining (shaharning qadimiy, Eski shahar qismi) sharqiy tomoni tarixiy Kalobod darvozasi tashqarisida Dahmai shohon ziyorat majmuasi barpo qilindi, shayx Jalol darvozasi tomonida Xo'ja Ismat Buxoriy ziyoratgohi obodonlashtirildi, Haq-roh darvozasi bo'lgan Abu Hafs Kabir Buxoriy me'moriy kompleksi zamonaviy-tarixiy qiyofa kasb etdi, shuningdek, Turki Jandi, Chashmai Ayyub ziyoratgohi, Boboyi Porado'z maqbarasi kabi ulug' allomalar nomi bilan bog'liq ziyoratgoh, qabriston, maqbara, masjid va madrasalar asl holida restavratsiya qilinib, obod maskanga aylantirildi.

Bugungi kunda Xo‘ja Chorshanba ziyoratgohida ba’zi tarixiy-tiklash ishlarni amalga oshirish Buxoroda ziyorat turizmini taraqqiy qilishi uchun muhim hissa bo‘lib qo‘shiladi. Shu fikrga asoslanib, ayrim takliflarni ilgari suramiz: Buxoroning tabarruk maskani sanalgan Xo‘ja Chorshanba qabristoni (hozirda Buxoro shahridagi Usto Shirin Murodov ko‘chasi) tarixiy o‘rnida ramziy qadamjo barpo qilish, bu yerda abadiy qo‘nim topgan ulug‘larning nomlari qayd qilingan ro‘yxatni shakllantirish, Xo‘ja Chorshanba ziyoratgohida dafn qilingan tasavvuf ilmi yirik namoyandalarning hayoti va faoliyati, ilmiy merosiga doir ma’lumotlarni kengroq yoritish va ommalashtirish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

KAYNAKÇA

- Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far Narshaxiy (2011), *Buxoro tarixi* (perevod, komentarii i primechaniya Sh.S.Kamoliddina, arxeologo–topograficheskiy kommentariy Ye.G. Nekrasovoy). Tashkent: MultiMedia-Asia.
- Ahmad ibn Mahmud Buxoriy “Muin al-fuqaro”. (2009), Tarixi Mullozoda. Toshkent: Yangi asr avlodi.
- Gafurova R.L. (1992), Kitabi Mulla-zade. /Otstvenniy redaktor B.A.Axmedov.–Tashkent: Fan, –B.11-12.
- Jo‘rayeva N.O. (2024), Muqaddas qadamjolar Buxoro shahr tarixiy topografiyasining muhim tarkibiy qismi. (Monografiya), -Toshkent: Dimal, -156 b.
- Muhammad Nasiriddin Al-Xanafi Al-Hasani Al-Buxari. (2003), Tuhfat az-zairin (Buxarskaya chast) / Perevod s tadjiksko-persidskogo, predisloviye i kommentariy X.Turayeva.–Tashkent:Fransuzkiy institut issledovaniy Sentralnoy Azii (IFEAC), –50 c.
- Muin al-fuqaro Ahmad ibn Mahmud Buxoriy (2019), Tarixi Mullozoda (Fors tilidan tarjima, muqaddima, tadqiq, izohlar, ilovalar muallifi Komiljon Rahimov.–Toshkent:Fan, -216.
- Nosir ad-Din al-Xanafi al- Xasani al-Buxoriy (2021), Tuxfat az-zairin (“Podarok palomnikam”) perevod s tadjiksko- persidskogo, predisloviye i kommentarii - X.Turayev. – Tashkent: Splendid Idea, -204s
- Nekrasova Ye.G. (2008), Nekropol Turki Djandi v Buxare (materiali po istoricheskoy, topografii, arxitekture i arxeologii) // Iz istorii kulturnogo naslediya Buxari.– Vip.11.– Buxara: Buxoro,–S.38.
- Sadriddin Salim Buxoriy. (2015), Buxoroning tabarruk ziyoratgohlari.- Toshkent:Navro‘z,-360b.
- Suxareva O.A. (1958), K istorii gorodov Buxarskogo xanstva (istoriko-etnograficheskiye ocherk). Tashkent: Izd-vo ANUzSSR, -191 s.
- Suxareva O.A. (1966), Buxara XIX-nachalo XX v.(Pozdnefeodalniy gorod i yego naseleniya).– Moskva:Nauka,-332 s.
- Suxareva O.A. (1976), Kvartalnaya obshina pozdnefeodalnogo goroda Buxari. – Moskva: Izd-vo Nauka glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturi, -370 s.
- Shishkin V.A. (1936), Arxitekturiye pamyatniki Buxari.–Tashkent:Izd-vo komiteta nauk UzSSR. – 100 s.